

DOI: 10.33766/2524-0323.100.26-37

УДК: 342.725

Павшук К. О., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

e-mail: mskate1803@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0588-4178>

Передерій А. С., студентка 2 курсу факультету прокуратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

e-mail: aperederiy3108@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9930-2305>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Статтю присвячено дослідженню конституційно-правового регулювання відносин у мовній сфері й встановленню його історичних витоків та сучасних тенденцій. Обґрунтовано ідею необхідності ефективного функціонування інституту державної мови, який виступає засадою конституційного ладу України. У статті з'ясовано конституційні засади мовних відносин в Україні, досліджено конституційно-правовий інститут мов, визначено правові засоби, які регулюють відносини в мовній сфері, встановлено сучасні тенденції ефективного конституційно-правового регулювання мовних відносин. У роботі проаналізовані основні етапи трансформації підходів правового регулювання мовних відносин в Україні, починаючи з радянських часів і до сьогодні. На підставі цього аналізу встановлено кореляцію між належним правовим регулюванням мовних відносин та формуванням національної ідентичності як чинника сучасного українського суспільства. На основі системного вивчення конституційно-правового регулювання мовних відносин в Україні визначено, що мовні відносини є безпосереднім об'єктом конституційно-правового регулювання. Однак, зроблено висновок про специфічність природи таких відносин, тому при здійсненні регулювання є необхідність у використанні не всіх правових засобів одночасно, а лише тих, що здатні ефективно врегулювати приватну та публічну сферу спілкування. Також зроблено висновок, що стабільність конституційного ладу України та безпека від потенційних загроз державності через мовне питання залежить від рівня відповідності конституційно-правового регулювання швидким та якісним змінам суспільних відносин. Причому, фундаментом такого регулювання є необхідність встановлення ефективного співвідношення між державною мовою та мовами національних меншин. Запропоновано внести зміни до норми статті 10 Конституції України, де в частині третій прибрати слово «російської» як мови національної меншини.

Ключові слова: права людини, державна мова, мова національних меншин, мовне питання, конституційно-правове регулювання мовних відносин, публічна та приватна сфера спілкування.

Постановка проблеми. Існування суспільних відносин, незалежно від їх сфери, найбільшим чином залежить лише від однієї складової – мови, адже вона

визначає життєздатність відносин та регулює їх функціонування. Право є необхідною основою використання мов у різних публічних сферах громадського життя. Напрямок правового регулювання визначається рівнем і станом внутрішніх національних відносин. Ефективне правове регулювання в мовній сфері є інструментом попередження мовних конфліктів, а його відсутність може стати причиною розколу народу. Отже, забезпечення конституційно-правового регулювання мовного питання є необхідним як для забезпечення суверенітету України та подальшого розвитку її як незалежної держави, так і для мовної сфери, адже воно є визначним фактором для національної ідентичності й вимагає пропорційності у правовому регулюванні державної мови та мови національних меншин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом мовне питання є одним з найактуальніших для дискусій і праць науковців, а також постійно потребує дослідження в умовах розбудови демократії, соціальної та правової держави. Саме це є причиною підвищеного інтересу до цієї теми не лише зі сторони вітчизняних правників, а й зарубіжних. Так Є. В. Ткаченко дослідив мовні відносини з позиції конституційно-правового регулювання [1]. Праця О. М. Бориславської визначила європейські стандарти та національні особливості правового регулювання української мови як державної [2]. Т. О. Ковальова розглядала європейський досвід та українські проблеми в регулюванні мовних відносин [3]. О. В. Лопушанська, своєю чергою, дослідила мовну політику України в галузі освіти, яка є однією з пріоритетних у цій сфері, й визначила напрямки її удосконалення [4].

Серед зарубіжних науковців слід згадати Б. Спольського, який розробив теорію сучасної національної мовної політики та визначив статус глобальної мови за англійською [5]. Учений Д. Крістал дослідив причини зникнення мов національних меншин [6].

Формулювання цілей. Метою статті є з'ясування теоретичних та практичних аспектів конституційно-правового регулювання відносин у мовній сфері в Україні, дослідження його історичного розвитку та впливу на національну свідомість, виокремлення сучасних тенденцій правового регулювання використання мов, у тому числі державної мови як однієї із засад конституційного ладу України, виокремлення проблемних аспектів та надання пропозицій щодо удосконалення конституційно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження конституційно-правового регулювання мовних відносин потребує першочергового визначення поняття власне мовних відносин. У літературі пропонується під цим поняттям розуміти суспільні відносини, які виникли й розвиваються в процесі використання, поширення та захисту мови суб'єктами, які мають суб'єктивні права та об'єктивні обов'язки. Мовні відносини є різновидом суспільних відносин; складаються з приводу використання, поширення та захисту як національної, так і міноритарної мов; суб'єктний склад не є чітко визначеним; учасники відносин мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки [7].

Мовні відносини – досить складна сфера правового регулювання, оскільки має безпосередній стосунок до національної ідентичності, а в українських умовах, де протягом століть велася політика знищення української мови, це питання є особливо важливим та делікатним водночас [2, с. 11]. Таким чином, правове регулювання в мовній сфері тісно пов'язане з рівнем усвідомленості й сформованості ідентичності нації та мовної політики, яка проводилась у країні на відповідних етапах її становлення як держави.

В Україні процес становлення мовної політики є справжнім каменем спотикання, адже потрібно враховувати наслідки довготривалої боротьби, яку вела Україна, маючи на меті досягнення ідентичності та державності, спершу з російською імперією, а згодом – і з Радянським Союзом. Тривалий і стихійний процес перетворення україномовної спільноти на російськомовну значно гальмував процес утвердження української мови як державної. З вищенаведеною думкою також нерозривно пов'язана концепція «двох Україн»: «російськомовної східної» та «українськомовної західної». Головною проблемою в цій ситуації не є непорозуміння громадян на мовних засадах, а те, що Україну намагаються розділити, використовуючи мову.

Багатосторонні мовні контакти між індивідами виникають в процесі реалізації правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб, держави і її органів, а також суб'єктів міждержавних відносин [8, с. 35]. Схожі взаємодії є одним із типів національних(міжнаціональних) відносин, що виникають у державі. Найбільш доцільне визначення «міжетнічних відносин» запропоновано в проєкті Концепції державної етнонаціональної політики України, а саме «міжетнічні відносини – це відносини між особами різних національностей, між етнічними спільнотами, а також відносини всередині конкретного етносу» [9].

Різноманітність суб'єктів мовних відносин виокремлює існування багатоманіття самих мовних зв'язків. Як зазначав В. фон Гумбольдт, різноманіття, що походить із союзу багатьох, є найвеличніше благо, яке надається суспільством, і це різноманіття, безперечно, втрачається пропорційно державному втручанням, що збільшується [10, с. 23]. Тому однією з найбільших проблем конституційно-правового регулювання мовних відносин є визначення чітких меж державного впливу.

Визначення порядку використання національних мов у різних сферах суспільного життя, встановлення та забезпечення мовних прав та обов'язків громадянина є змістом конституційно-правового регулювання в цій сфері. Потрібно зазначити, що предметом правового регулювання виступають не самі мови, а культурні, політичні та економічні умови існування носіїв мови.

Перш за все, конституційно-правовому регулюванню підлягають мовні відносини в публічній сфері. Вони формуються і функціонують у галузі судочинства, офіційного документообігу й діловодства, законотворчості, діяльності органів державної влади й органах місцевого самоврядування, у роботі державних наукових установ та навчальних закладів, державних засобів масової інформації

ції, у збройних силах та інше. Залежно від сфер застосування норм мовне законодавство поділяється на дві великі групи: законодавство щодо офіційного використання мов і законодавство, яке регулює неофіційну сферу їх вживання.

Відносно інституту державної мови, то він є складовою одиницею структури конституційного ладу і має свою внутрішню будову [11, с. 75]. Інститут державної мови – система юридичних приписів у сфері мовних відносин, що визначають правовий режим державної мови в окремій державі, забезпечують виконання органами державної влади внутрішніх та зовнішніх функцій [12, с. 242].

Шлях розвитку мовної політики розпочато вже 24 серпня 1991р., коли Верховною Радою УРСР було прийнято «Акт проголошення незалежності України». На територію України в той час поширювався вплив Конституції УРСР 1978 р. зі змінами, які, насамперед, стосувались і регулювання мовних відносин, – у ст. 73 вперше закріплювали за українською мовою статус державної мови. Проте, уже у 1992 році до вищенаведеної статті було знову внесено зміни. Так тогочасна частина 3 ст. 73 містила норму, яка визнавала статус мови міжнародного спілкування за російською мовою, а УРСР була зобов'язана забезпечити вільне користування нею як мовою міжнародного спілкування народів УРСР. Звідси, статус державної мови мав суворі рамки і фактично був обмежений лише внутрішніми функціями (законодавство, судочинство, освіта), тоді як російська була мовою здійснення зовнішніх функцій.

У підписаному Конституційному договорі між Верховною Радою України та Президентом України не було окремої статті, яка регулювала б питання відносин у мовній сфері. Порівнюючи норми статей Конституції 1978 р. та Конституції України 1996 р., то, як би це не звучало дивно, юридично в чинній Конституції України статус російської мови було підвищено порівняно з тим, як це визначалось у радянській Конституції України. В останній її редакції російська мова не згадувалась і не вирізнялася серед інших мов національних меншин [12, с. 243].

Саме цей факт, з нашого погляду, став фатальною помилкою, ціна якої стала занадто великою і призвела до анексії Криму, військових дій у Східній Україні та повномасштабного вторгнення рф на територію України. Політики країни-агресорки використовували мовне питання і підвищену значущість російської мови як засіб агресії задля застосування інструментів «м'якої сили», адже лише після ідеологічної та психологічної обробки населення можна фактично окупувати території, не чекаючи опору населення. Для забезпечення бажаного результату рф потребувала максимально лояльного населення, яке зустріло б їх як «визволителів». Ось чому особливо важливим є питання мови, бо мова – це кордон, і чим вище рівень національної ідентичності, тим міцніший цей кордон.

Конституція України закріпила статус української мови як державної у ст. 10: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, вико-

ристання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» [13].

Під час ухвалення Конституції України 1996 року в залі парламенту і поза ним точилась справжня боротьба – між комуністами та українськими націоналістами. Дебати щодо державної мови тривали не менше 3 годин, адже комуністи не погоджувалися із запропонованим текстом статті. Парламентарі були вимушені доповнити статтю положенням про те, що «в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин», яке задовольняло вимоги комуністів. Проте згадка російської мови була недоцільною, адже вона є однією з мов національних меншин і її відокремлення недоречне. Це положення є взагалі абсурдним в умовах війни, розв'язаної силами рф. На сьогодні важливим процесом є розірвання будь-яких зв'язків України з країною-агресором, саме тому потрібно позбутись і згадки про російську мову в ст. 10 Основного Закону. Було б доцільним залишити наступне положення: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин».

У Рішенні Конституційного Суду України № 10-рп/99 від 14.12.1999 р., де зазначено, що положення «державною мовою в Україні є українська мова», потрібно розуміти так, що українська мова – обов'язковий засіб спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом. Українська мова використовується в навчальному процесі. У державних і комунальних навчальних закладах поряд із державною мовою можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин [14].

Вочевидь, у Конституції України зазначено лише базові норми, які становлять інститут державної мови, подальша конкретизація застосування мов в Україні повинна врегульовуватись законом, що, своєю чергою, передбачено ч. 5 ст.10 Основного Закону. Після прийняття Конституції України продовжував діяти Закон «Про мови в УРСР» 1989 р. [15]. Було зрозуміло, що закон не відповідав вимогам часу, з огляду на те, що він приймався за часів Радянського Союзу і певною мірою орієнтований на наявні тоді відносини України й СРСР, України та інших союзних республік, що стосується мови міжнаціонального спілкування. Назріла необхідність прийняття нового закону з урахуванням Конституції України та рішень Конституційного Суду України, міжнародно-правових актів, узгодження з іншими законами, який би збалансував інтереси різних мовних груп України, забезпечив розвиток і належне функціонування державної мови [12].

Згодом розпочався період активної законопроектної діяльності щодо врегулювання відносин у мовній сфері, причиною цього стала ратифікація Верховною Радою України Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, яка відбулася 15 травня 2003 року. Преамбула цього документу проголошує охорону історичних регіональних мов та мов національних меншин такою, що

сприяє збереженню культурних цінностей і традицій європейських країн та Європи в цілому. Також невід'ємним правом особи є право використання регіональної мов та мов національних меншин у приватному та суспільному житті, що є віддзеркаленням норм Міжнародного пакту Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права та близька за своїм змістом до Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод людини.

Попри це, варто зазначити, що така забезпеченість не має шкодити офіційним мовам та необхідності їх вивчати і використовувати в конкретних сферах життєдіяльності. У першій частині Хартії регіональні мови або мови меншин визначаються як мови, які традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які становлять групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави; цей термін не включає діалекти офіційної мови (мов) держави або мови мігрантів. У другій частині Хартії закріплюються цілі та принципи, яких мають дотримуватися держави при здійсненні політики щодо мов меншин. У третій частині встановлюються обов'язки, що беруть на себе країни відносно мов меншин у сфері освіти, судочинства, місцевої адміністрації, надання публічних послуг на місцевому рівні, засобів масової інформації, культури, економічного і соціального життя [16]. Щодо країн-учасниць, то кожна з них особисто закріплює перелік мов, які отримали статус регіональних чи мов національних меншин, у спеціальній ратифікаційній грамоті.

Як наслідок, було прийнято Закон України «Про засади державної мовної політики» [17]. Це був доволі скандальний закон, який викликав масові невдоволення й супроводжувався протестними акціями; у народі він здобув назву «закон Ківалова–Колесніченка». Справа в тому, що статус регіональних мов закріплювався за 18 мовами, а це надавало право використовувати їх в офіційній документації, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики. Це призвело до того, що російську мову було визнано найбільш вживаною серед мов інших нацменшин в Україні. Так подібні законодавчі положення сприяли погіршенню мовної ситуації, адже в Законі простежувалась тенденція наділяти російську мову особливим статусом і цим самим виокремлювати її серед мов інших національних меншин, оскільки її було виокремлено в тексті дев'ять разів. Це суперечило «Європейській хартії регіональних мов або мов меншин», яку ратифікувала Україна, адже, відповідно до її положень, жодній з мов національних меншин не може надаватися преференції. Згодом, Закон було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), за Рішенням Конституційного Суду України № 2-р/2018 від 28.02.2018р.

Окрім вищезазначеного, слід згадати про Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 р. № 161/2010. Вона встановила пріоритетні напрямки мовної політики задля подолання деформацій та заповнення прогалів, спричинених асиміляційною політикою окупантів, яка велась протягом тривалого часу. Завданням концепції є забезпечення неухильного додержання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і

функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України [16]. Причиною виникнення проблеми є успадкування вже деформованої системи мовних відносин, яка утворилась шляхом прямого та прихованого примусу і знищення мовно-культурної ідентичності під гаслами боротьби з «малоросійським сепаратизмом» та «українським буржуазним націоналізмом». Одним із основних способів розв'язання мовних проблем визначено розробку відповідних законів.

Отже, можемо побачити, що шлях правового регулювання не постійно був прогресивним, а мав і свої невдалі моменти. Було внесено велику кількість законопроектів на розгляд, проте всі вони були недосконалими і такими, що не відповідали потрібному рівню правового регулювання мовного питання.

Після визнання Закону України «Про засади державної мовної політики» неконституційним було розроблено та ухвалено в першому читанні восени 2018 року законопроект 5670-д. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було ухвалено Верховною Радою України 25.05.2019 р.; ним враховано європейський досвід мовного законодавства. Закон надав пріоритетного значення українській мові в понад 30 сферах життєдіяльності: державного управління, освіти, науки, культури, реклами послуг і інше. Також він регулює вживання державної мови, що і є результатом застосування європейської практики. Однак, він є доволі гнучким щодо використання інших мов поряд з українською і взагалі не стосується і не регулює приватного спілкування.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», володіння державної мови є обов'язковим для обіймання державних посад, для працівників освітньої сфери та медичних працівників; на його підтвердження видається безстроковий державний сертифікат за результатами іспиту. Стаття 7 Закону закріплює, що «особа, яка має намір набутти громадянство України, зобов'язана засвідчити відповідний рівень володіння державною мовою» [13]. Вимоги до рівня володіння державною мовою визначаються Національною комісією зі стандартів державної мови, яка награтувала низку нормативно-правових документів задля реалізації цієї вимоги, а саме: Порядок перевірки рівня володіння державною мовою, Єдині вимоги до процедури проведення іспитів та критерії оцінювання, Класифікацію рівнів володіння державною мовою, Вимоги до рівнів володіння державною мовою. Вони стали правовою основою запровадження іспиту на рівень володіння державною мовою для набуття громадянства. Від часу запровадження і до 12 липня 2022 року іспит успішно склали 627 осіб, його було організовано відповідно до норм та з урахуванням рекомендацій Ради Європи з мовної освіти (CEFR). Він має комплексний характер і передбачає оцінювання рівня володіння державною мовою за всіма видами мовленнєвої діяльності (читання, слухання, говоріння, письмо)[18].

У Рішеннях Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 та від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021 зазначено, що українська мова, як дер-

жавна, є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом. Також ч. 5 ст. 10, п. 4 ч. 1 ст. 92 Основного Закону України регламентовано, що застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається виключно законами України.

Однак, передбачена чинним законодавством України вимога щодо подання документів (у тому числі апеляційних і касаційних скарг) українською мовою не є перешкодою в доступі до правосуддя та не звужує права учасників провадження за мовною ознакою, оскільки процесуальним законодавством гарантовано право учасників провадження щодо користування ними в судовому процесі рідною мовою або мовою, якою вони володіють, що підтверджує Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.09.2022 р.

Тому право осіб, які набули статусу певного учасника судового провадження, на користування в судовому процесі рідною мовою або мовою, котрою вони володіють, є беззаперечним, і воно кореспондує обов'язку слідчого судді та суду забезпечити реалізацію такого права, у тому числі за необхідності скористатися послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК, що визначено в ч. 3 ст. 29 КПК [19].

Отже, можна констатувати, що правова основа мовної політики в Україні загалом відповідає нормам світової практики. Проте, для повноцінного утвердження української мови в усіх сферах життя суспільства є недостатнім лише нормативне закріплення її державного статусу. Обов'язковою умовою є врегулювання питання, пов'язаного з юридичною відповідальністю за недотримання чи неналежне виконання законів відповідно до конституційних норм, положень відповідних міжнародно-правових зобов'язань і стратегій державотворення.

Висновки. Історичний розвиток правового регулювання мовних відносин в Україні надає нам можливість говорити про його важливість як засади конституційного ладу. Представники влади за часи незалежності України, намагалися змінити правове регулювання мовних відносин для того, щоб зменшити вплив української мови на публічні сфери діяльності суспільства.

Державна мовна політика є надзвичайно важливою на сьогодні, адже вона унеможливує перетворення України із суверенної держави в денационалізований географічний простір. Відтак, слід внести зміни до частини 3 статті 10 Конституції України, виклавши її текст наступним чином: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин України». На наше глибоке переконання, виокремлення російської мови серед інших мов національних меншин є недоречним та абсурдним на тепер. Оскільки мовне питання в Україні щодня все більше й більше загострюється, то потрібно прийняти належне конституційне положення, яке б не встановлювало відмінності між мовами національних меншин і не призвело б до загрози двомовності Українського народу.

Використані джерела:

1. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: монографія. Харків : ФІНН, 2010. 336 с.
2. Бориславська О. Українська мова як державна: європейські стандарти та національні особливості правового регулювання. *Український часопис конституційного права*. 3/2017 (4). С. 10-18.
3. Ковальова Т. О. Регулювання мовних відносин у контексті Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: європейський досвід і українські проблеми. *Новий Колегіум*. 2017. № 4. С. 21-25.
4. Лопушанська О. В. Мовна політика у галузі освіти: теоретико-правові основи. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 363-366.
5. Spolsky V. Language policy. *Cambridge University Press*. 2004. 250 p.
6. Crystal D. Language Death. *Cambridge University Press*. 2000. 209 p.
7. Занкевич Н.В. Мовні відносини як об'єкт конституційно-правового регулювання. *Forum Prava*. 2020. № 64(5). 49-59.
8. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. Москва : Норма, 2007. С. 160.
9. Про концепцію державної етнополітичної політики України : Проект Закону України від 30.12.2008р. № 3581. [Електронний ресурс] URL: <https://ips.ligaza.kon.net/document/JF2RH00A?an=3>. (дата звернення 01.11.2022)
10. Гумбольдт В. фон. О пределах государственной деятельности : пер. с нем. / Вильгельм фон Гумбольдт. Челябинск : Социум, 2009. 205 с.
11. Носенко О. В. Сучасні інститути конституційного права України: поняття, види і сутнісні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 73-80.
12. Шевченко В. Становлення інституту державної мови в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 241-245.
13. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Поточна редакція від 01.01.2020. [Електронний ресурс] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>. (дата звернення: 01.11.2022)
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) № 10-рп/99 від 14.12.1999 р. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>. (дата звернення: 01.11.2022)
15. Про мови в Українській РСР : Закон Радянської соціалістичної республіки від 28.10.1989 р. № 8312-XI. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>. (дата звернення: 01.11.2022).
16. Про Концепцію державної мовної політики : Указ Президента України від 15.02.2010 р. № 161/2010. [Електронний ресурс] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>. (дата звернення: 01.11.2022).
17. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. [Електронний ресурс] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>. (дата звернення: 01.11.2022)
18. Інформація про іспит з української мови для набуття громадянства. Національна комісія зі стандартів державної мови. 12 липня 2022 р. [Електронний ресурс]

URL : <https://mova.gov.ua/news/informatsiia-pro-ispyt-z-ukrainskoi-movy-dlia-nabuttia-hromadianstva>. (дата звернення: 01.11.2022)

19. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду № 521/12324/18 від 19.09.2022 р. [Електронний ресурс] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106426687>. (дата звернення: 01.11.2022)

References:

1. Tkachenko, Ye. V. (2010) Konstytutsiino-pravove rehuliuвання movnykh vidnosyn: monohrafiia. Kharkiv : FINN. [in Ukrainian].
2. Boryslavska, O. (2017) Ukrainska mova yak derzhavna: yevropeyski standarty ta natsionalni osoblyvosti pravovoho rehuliuвання. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava - Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 3 (4). 10–18. [in Ukrainian].
3. Kovalova, T. O. (2017) Rehuliuвання movnykh vidnosyn u konteksti Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minorityarnykh mov: yevropeyski dosvid i ukrainski problemy. *Novyi Kolehium - New Collegium*, 4, 21–25. [in Ukrainian].
4. Lopushanska, O. V. (2011) Movna polityka u haluzi osvity: teoretyko-pravovi osnovy. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava - Journal of the Kyivskoho University of Law*, 1, 363–366. [in Ukrainian].
5. Spolsky, B. (2004) Language policy. Cambridge University Press. [in English].
6. Crystal, D. (2000) Language Death. Cambridge University Press. [in English].
7. Zankevych, N.V. (2020) Movni vidnosyny yak ob'iekt konstytutsiino-pravovoho rehuliuвання. *Forum Prava - Law Forum*, 64(5), 49–59. [in Ukrainian].
8. Gubaeva, T. V. (2007) Yazyk i pravo. Iskusstvo vladeniya slovom v professionalnoj yuridicheskoy deyatelnosti. Moskva : Norma. [in Russian].
9. Pro kontseptsiiu derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky Ukrainy : Proekt Zakonu Ukrainy vid 30.12.2008 r. № 3581.(2008) N. p. [Electronic resource] URL: <https://ips.liga.zakon.net/document/JF2RH00A?an=3>. [in Ukrainian].
10. Gumboldt, V. fon. (2009) O predelah gosudarstvennoj deyatelnosti : per. s nem. / Vilgelm fon Gumboldt. Chelyabinsk : Socium. [in Russian].
11. Nosenko, O. V. (2014) Suchasni instytuty konstytutsiinoho prava Ukrainy: poniatia, vydy i sutnisni oznaky. *Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy - Bulletin of the Mini stry of Justice of Ukraine*, 8, 73–80. [in Ukrainian].
12. Shevchenko, V. (2019) Stanovlennia instytutu derzhavnoi movy v Ukraini. *Pid pryemnytstvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 3, 241–245. [in Ukrainian].
13. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Potochna redaktsiia vid 01.01.2020. (2020) N. p. [Electronic resource] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>. [in Ukrainian].
14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy podanniamy 51 narodnoho deputata Ukrainy pro ofitsiine tlumachennia polozhen statti 10 Konstytutsii Ukrainy shchodo zastosuvannia derzhavnoi movy orhanamy derzhavnoi vlady, orhanamy mistsevoho samovriaduvannia ta vykorystannia yii u navchalnomu protsesi v navchalnykh zakladakh Ukrainy (sprava pro zastosuvannia ukrainskoi movy) № 10-rp/99 vid 14.12.1999 r. (1999) N. p. [Electronic resource] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>. [in Ukrainian].
15. Pro movy v Ukrainii RSR : Zakon Radianskoi sotsialistychnoi respubliky vid 28.10.1989 r. № 8312-XI. N. p. [Electronic resource] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>. [in Ukrainian].

16. Pro Kontseptsiuu derzhavnoi movnoi polityky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15.02.2010 r. № 161/2010.(2010) N. p. [Electronic resource] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>. [in Ukrainian].

17. Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 03.07.2012 r. № 5029-VI. (2012)N. p. [Electronic resource] URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>. [in Ukrainian].

18. Informatsiia pro ispyt z ukrainskoi movy dlia nabuttia hromadianstva. Natsi onalna komisiia zi standartiv derzhavnoi movy. 12 lypnia 2022 r. (2022) N. p. [Electronic resource] URL : <https://mova.gov.ua/news/informatsiia-pro-ispyt-z-ukrainskoi-mo-vy-dlia-nabuttia-hromadianstva>. [in Ukrainian].

19. Postanova Obiednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu № 521/12324/18 vid 19.09.2022 r. (2022) N. p. [Electronic resource] URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106426687>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.11.2022

Pavshuk K., Ph.D., Associate Professor, Associate Professor at the Department of Constitutional Law of Ukraine Department, Yaroslav Mydriy National Law University (Kharkiv, Ukraine)

Perederii A., Student, YaroslavMydriyNational Law University (Kharkiv, Ukraine)

THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF LANGUAGE RELATIONS IN UKRAINE: HISTORY AND PRESENT

The article is devoted to the study of the constitutional and legal regulation of relations in the language sphere and the establishment of its historical origins and modern trends. It is justified by the idea of the need for the effective functioning of the institute of the state language, which acts as the basis of the constitutional system of Ukraine. The article clarifies the constitutional principles of language relations in Ukraine, examines the constitutional and legal institute of languages, defines the legal remedies that regulate relations in the language sphere and establishes modern trends of effective constitutional and legal regulation of language relations. In this work the main stages of the transformation of approaches to the legal regulation of language relations in Ukraine are analyzed, starting from the Soviet times and up to the present. On the basis of this analysis, a correlation is established between the proper legal regulation of language relations and the formation of national identity as a factor of modern Ukrainian society. On the basis of a systematic study of the constitutional and legal regulation of language relations in Ukraine, it's determined that language relations are a direct object of the regulation. The conclusion is made about the specificity of the nature of such relations, therefore, when implementing regulation, there is a need to use not all legal remedies at the same time, but only those that effectively regulate the private and public spheres of communication. It is also concluded that the stability of the constitutional system of Ukraine and security from potential threats to statehood due to the language issue depends on the level of compliance of constitutional and legal regulation with rapid and qualitative changes in social relations. At the same time, the foundation of such regulation is the need to establish an effective relationship between the state language and the languages of national minorities. The issue of the conformity of the level of constitutional and legal regulation of language relations in Ukraine with the level of development of Ukrainian

society that has developed today continues to be debatable. It is proposed to amend the provisions of Article 10 of the Constitution of Ukraine, where in the third part, the word "Rusian" as the language of the national minority should be removed.

Keywords: human rights, state language, language of national minorities, language issue, constitutional and legal regulation of language relations, public and private sphere of communication.

DOI: 10.33766/2524-0323.100.37-46

УДК: 340.132(477)

Середюк В. Ю., кандидат юридичних наук, доцент, начальник територіального сервісного центру № 8049 регіонального сервісного центру ГСЦ МВС в м. Київ (філія ГСЦ МВС) (м. Київ, Україна)

e-mail: vitkov84@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2423-4931>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗОВИХ ПРИНЦИПІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

У статті розглянуто принцип законності, розумності, добросовісності, обґрунтованості, неупередженості, точності та зрозумілості, юридичної визначеності, діалектичного зв'язку об'єктивного з суб'єктивним, деталізуючої природи тлумачення, доцільності, однаковості тлумачення.

Текст норми права часто недостатній для отримання всієї інформації, що міститься в ній. Тлумачення норм права або інтерпретація використаних у законодавчих актах слів та виразів характерні для всіх правових систем. Утім, не маючи науково обґрунтованих рекомендацій щодо здійснення правотлумачної діяльності, її суб'єкти відчують значні труднощі. Тлумачення пов'язане з текстуальним вираженням норми права, необхідністю її формально-логічного аналізу, правовими принципами та нормами, які перебувають із нею в системній єдності.

З'ясовано, що принципи тлумачення норм права формуються на основі методології загальної теорії права. Окремі принципи закріплюються в чинному законодавстві. Встановлено, що потреба в тлумаченні виникає не лише з технічної недосконалості норм права, їх неясності, але і з самої природи реалізації права. Текст норми права часто не достатній для отримання всієї інформації, що міститься в ній. Сучасні підходи до тлумачення норм права, а також принципи є загальними для всіх правових систем.

Висновано, що принципи тлумачення норм права – це вихідні засади, відправні пункти правової інтерпретації та водночас її самостійний об'єкт. Це цілісна взаємопов'язана система, застосування якої в сукупності дозволяє на високому рівні здійснювати офіційне та неофіційне тлумачення норм права. З огляду на зазначене, варто зберігати баланс конституційних цінностей і тлумачення норм права. Принципи тлумачення норм права є частиною «герменевтичного кола», оскільки формують розуміння інтерпретатора.

Ключові слова: принципи тлумачення, правова інтерпретація, правотлумачна діяльність, юридична техніка, норма права, правове регулювання.